

KLASİK TÜRK MÜZİĞİNDE SAZ MÜZİĞİNİN YERİ VE ÖNEMİ

Yılmaz KAHYAOĞLU*

¹: Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri Bölümü, Erzurum.

Özet

Bu çalışmada Klasik Türk Müziğinde saz müziğinin yeri ve önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Betimsel bir modelle ve belgesel tarama yöntemi ile ele alınan bu çalışmadan çıkan sonuçlara göre; ülkemizde sözlü müziğe daha fazla ağırlık verilmesi sonucu saz müziğimizin ikinci planda kaldığı, bu ilgisizlik nedeni ile özellikle klasik çağda ve daha sonraki dönemlerde bestelenmiş olan saz eserimizin ya kaybolmuş, ya da notaya alınamadığından unutulup gitmiş olduğu, klasik dönemdeki gibi eser üretimi çok verimli olan bestecilerin yetişmiyor olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca saz eserlerine teknik açıdan baktığımızda da; genelde saz müziğimizin eskiden beri süre gelen bir anlayışla insan sesine göre yazılması, bir sazın sınırlarını zorlayacak bölümlerin olmaması, terminoloji sorunlarının olması, pek çok çalma tekniklerinin batı müziğinde olduğu gibi eserlerde belirli müzik sembolleriyle belirtilmemesi gibi sorunlar halen devam etmektedir. Ancak bu kalıplar dışında saz müziğinin içeriğine ve teknik yapısına uygun eser üreten bestecilerimiz de yok değildir. Tamburi Cemil Bey, Ferit Alnar ve Reşat Aysu bu bestecilerden öne çıkanlardır. Günümüzde de Göksel Baktagir, saz müziğimizin yüzünü ağartan çalışmalarla bu alanda öne çıkan en önemli bestecimizdir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Türk Müziği, Saz Müziği,

PLACE AND ROLE OF SAZ MUSIC IN CLASSICAL TURKISH MUSIC

Abstract

This study is intended to emphasize the place and role of saz music in Classical Turkish Music. The findings of study conducted with a descriptive model and document-scanning method have indicated that saz music has come to be of secondary importance in our country as a result of the fact that verbal music has gained importance and popularity. It has been determined that due to this lack of interest, our saz works composed especially in the classical age and ensuing periods have either disappeared or got forgotten due to not having been notated. It also appears that composers who are very capable of producing works as in the classical age are not trained or reared today. When we consider the saz works from technical perspective, there appear such problems as that saz music has been written according to the human voice since the old times, that there are not parts that push the limits of saz, that it has terminological problems, and that a lot of playing techniques are not indicated with certain musical symbols in the works like in the western music. However, there are Turkish composers who produce works according to the content and technical structure of the saz music. Tamburi Cemil Bey, Ferit Alnar and Reşat Aysu are the leading ones of them. Today Göksel Baktagir is one of our composers who contribute a lot to the saw music with his successful works.

Key words: Music, Turkish Music, Saz Music.

1. Giriş

Saz musiki; bir veya müteaddid saz, orkestra veya başka saz teşekkülleri tarafından icra edilen, insan sesinin karışmadığı musiki (bazı saz eserlerinin belirli kısımları güfteli olabilir). Türk Musikisinden her türlü peşrev, saz semaisi oyun havası, ara nağmesi taksim saz musikisine ait formlardır. Bu vasıftaki esere "saz eseri" denilir. (saz eseri dar manada yalnız peşrev ve saz semaisini işaret etmek üzere kullanılır). Türk

* Yazışma yapılacak yazar: kanun61@hotmail.com

Makale metni 05.02.2015 tarihinde dergiye ulaştırılmış, 05.06.2015 tarihinde basım kararı alınmıştır.

Musikisinde saz musikisi kısmı, söz musikisi kısmından geridedir ve bu hususta Batı musikisindeki durum tersidir. (Öztuna, 1990: 269).

Müziği oluşturan en önemli ifade araçlarından biri çalgıdır. Tarih boyunca çalgıyı en çok kullanan ve en çok çalgı çeşidine sahip olan millet olmamıza rağmen çeşitli faktörlerin etkisi ile saz müziğimiz yeterince gelişme gösterememiştir. Saz müziğimiz genellikle söz müziğimize eşlik eden ve onu taklit eden durumunda bulunmuş ve söz müziğimizin gölgesi altında kalarak önemi büyük ölçüde göz ardı edilmiştir.

“Sözle anlatımın etkinliğini artırmak için, insanın çalgıyı geliştirip kullanmasıyla birlikte, bir süre sonra sırf çalgı ile de müzik yapılmaya başlandığını, çalgı kullanmanın giderek müziğin gelişmesine yardımcı olduğunu ve bilinçli müzik üretmenin ortaya çıkmasıyla, sırf çalgı ile seslendirilebilecek müzikler yapılmaya başlandığını, böylece müzik sanatının ortaya çıkıp, toplumların vazgeçilmez bir yaşam biçimi olarak müzikle birlikte yaşadığını ve onu sürekli geliştirdiğini görmekteyiz” (Altuğ, 1988: 279).

Bu konuyla ilgili Arel “ Hakikatin öyle olduğuna yüzde yüz kanaatle hükmetmek mümkün değildir der ve yalnız Kantemiroğlu'nun mecmuası bile peşrev ve semai (Saz semaisi) olmak üzere 365 parça eserin notalarını muhtevî bulunuyor. Kim bilir yüzlerce sene zarfında daha ne kadar saz eseri bir kâğıda yazılabilmek saadetinden mahrum kalarak yok olup gitmiştir” (1951: 3).

Eskiden saz eserleri fasılların başında ve sonunda çalınırdı. Ve genellikle fasıl için saz eserleri besteleniyordu. Bu gelenek Refik Talat Bey ve Refik Fersan ile yeni bir şekil kazanarak saz için saz eseri yazılmaya başlandı. Daha sonra H.Saadettin Arel ile saz semailerini daha özgür ve serbest bir biçim kazandı ve günümüzde de bu anlayış devam etmektedir.

Klasik Türk Müziği külliyyatının önemli bir bölümünü saz müzikleri oluşturur. “Klasik Türk Müziğimizde saz eserlerinin formu, başlangıçta peşrev ve saz semaisi idi 19. Yüzyıldan sonra yeni formlar bu tür içerisinde yerini almıştır. Klasik Türk Müziğinde saz müziği olarak başlıca; peşrev, saz semaisi, oyun havası, ara nağmesi, taksim, longa, sirtö, medhal, mandıra ve kodalar sayılabilir.” (Güney, 2006)

Saz müziğimize başlangıçta pek önem verilmemiştir. Saz müziği beste formlarının fazla olması bile bu ilgiyi artıramamıştır. Bu ilgisizlik yüzündendir ki, klasik çağda ve daha sonra bestelenmiş olan saz eserimiz ya kaybolmuş, ya da notaya alınamadığından unutulup gitmiştir. Ülkemizde sözlü müziğe ağırlık verilmesi, saz müziğimizin de ikinci planda kalmasını doğurmuştur. Bu gün bile bu duruma bakılınca hala sözlü eserlerin saz müziğinden daha önde olduğu görülmektedir. Çünkü Türk müziği genelde söze dayalı olarak bilinir. Saz müziğimizde de henüz bir metotlu sistem oturtulamamıştır. Hala bazı Türk müziği sazlarının belirgin bir eğitim için metodu bulunmamaktadır.

Oysa geçen yüzyıllarda saz müziğinin büyük önemi vardı. O yıllardan kalan saz eserlerinin “Hane” sayısına bakılacak olursa, verilen önem kendiliğinden ortaya çıkar. Eski bestekârlar bir gecede bir fasıl besteleyebiliyorlardı ve saz eserleri bestelenmiş olduğu makam ve türünden başka, eseri besteleyen sanat anlayışına göre bazı özellikleri dikkate alınmış, bestelenişinin neden olduğu olaya, icra ve üslup şekline göre değişik adlar verilmiştir. Saz müziğimizin söz müziğinden geri kalması ve klasik müziğimizin saz eserleri olarak da Özalp, “Ne yazık ki, notasızlık yüzünden bu çeşit eserler, ancak bestelendikleri devirde çalınmış, dinlenmiş ve yine o devirlerin sınırları içinde eriyip gitmişlerdir.” Klasik müziğimizin geleneksel saz eseri formu peşrev ve saz semaileridir. XVIII yüzyıl sonlarından başlayarak yeni yeni saz eserleri formları bu sanatın içine girmiştir. Bunların bir bölümü yabancı kaynaklı olmakla birlikte, Türk müziği içinde değişmiş ve milli nitelik kazanmıştır” (Özalp, 1986: 36).

Saz müziği yani enstrümanla icra edilen eserler her zaman azınlıkta kalmışlardır. Bunun nedeni ise eskiden saz eserleri bestelenirken insan sesine göre bestelenmesidir. Yani yine sonuçta insan sesine göre saz eseri besteleniyordu. Türk müziğinde insan sesini çıkaramayan sazlara eksik sazlar, çıkarana da tamam ya da tam sazlar denilirdi. Eski anlayış günümüzde artık değişmiş ve saz için besteler yapılmaya başlanmıştır. Bu da saz müziğimiz adına sevindiricidir. Eskiden saz eserleri besteleyenler olarak kantemiroğlu ve Gazi Giray Han'dan bahseden Behar olayı şöyle izah etmektedir;

“Osmanlı Türk musikisi geleneği içerisinde sadece enstrümantal parçalar bestelemiş tanınmış besteciler yok değil. Daha ilk dönemlerden itibaren böylelerine rastlanıyor ve bestecilik alanında kısmi bir uzmanlaşmanın

Klasik Türk Müziğinde Saz Müziğinin Yeri ve Önemi

varlığından bahsetmek mümkün. İlk akla gelen örnekler on yedinci yüzyılda Gazi Giray Han ve on sekizinci yüzyılda Kantemiroğlu'dur (1673-1723). Bu iki besteci neredeyse yalnızca peşrev ve saz semaileri bestelemişlerdir. Ama bu iki besteci yinede bir istisna teşkil ederler ve dönemin bestecileri arasında azınlıkta kalırlar.”(Behar, 2009).

Bugün bile baktığımızda Türk müziği repertuarı ağırlıklı olarak sözlü eserlerden oluşmaktadır. Repertuarın küçük bir kısmı da saz müziğimizden eserlerden meydana gelmektedir. Eskiden saz müziği olarak peşrev ve saz semaisi formları vardı ve yine bu formlarda fasılların bitişi için ve sonu için bestelenirdi. Aynı durum taksim ve aranağmeler için de geçerliydi.

Türk müziğinde çalgı (saz) söz müziğimizin gölgesinden uzun süre kurtulamamıştır. Yalnızca saz için eser yazma anlayışı, Tamburi Cemil bey'le başlayıp Ferit Alnar ve Reşat Aysu ile ilerleyip günümüzde de Göksel Baktagir ile devam etmektedir.

Torun bu konuya şöyle ışık tutmuştur; “Saz eserleri de şarkı söyleniyormuş gibi, sanki insan sesine göre bestelenmiştir (ses alanı, bitişik aralıklar, müzik cümlelerinin kuruluşu v.d. gibi.). Tamburi Cemil Bey'le başlayan bir akım, eski üslubu devam ettirirken, saz eserlerinin gerçekten “saz (enstrüman)” için yazıldığını yer yer hissettirmeye başlamıştır. H. Saadettin Arel, Ferit Alnar, Reşat Aysu ve bugün artık yaşayan pek çok bestecinin eserlerinin notasından “saz” için bestelendiği anlaşılır. Saz eserlerinde, şarkı söyleme üslubundaki pasajlar yanında, sazların imkânlarını gösterir bölümler olabilmeli” (Torun, 2009).

Saz müziğimiz için diğer bir şekil ise tasfiri müzik eserleridir. Tabiatındaki herhangi bir olayı bir düşünceyi ve bir duyguyu v.b.müzik diliyle anlatan çoğu serbest olarak bestelenmiş birkaç bölümden meydana gelmiş eserlerdir. Bu tarz besteciler içerisinde H.Saadettin Arel, Haydar Tatlıyay, Sedat Öztoprak, Reşat Aysu, Şerif Muhittin Targan Günümüz bestecilerinden Ahmet Hatipoğlu, Mutlu Torun, Selahattin İçli, Necdet Varol, Erol Sayan, Yalçın Tura'yı ve Göksel Baktagir'i sayabiliriz.

“Çalgı müziği XIX. Y. Yıldan sonra hareketlenmiştir. Türk müziğinde virtüözite kavramının Tamburi Cemil Bey'le birlik oluşmaya başladığını söyleyebiliriz. Tamburi Cemil Bey'le başlayan bu anlayış, Türk müziğine yeni bir boyut getirmiştir. Çalgılar artık sadece insan sesine eşlik etmekle kalmayıp kendi teknik becerilerini göstermek üzere de kullanılmaya başlanmıştır.” (Barut, 2003: 341-344).

2. Klasik Türk Müziğinde Saz müziğinin Temel sorunları

Türkiye'de günümüzde saz müziğinin önemi yeni yeni fark edilmeye başlanmıştır. Aslında saz müziğimizdeki sorunlar son zamanlarda yapılan bilimsel çalışmalar ile yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamış ve bu çalışmalar da pek çok sorunun barındırdığı tespit edilmiştir. Bu sorunların temelinde genelde saz müziğimizin eskiden beri gelen bir anlayışla yazılması (insan sesine göre yazılması, bir sazın sınırlarını zorlayacak bölümlerin olmaması, terminoloji sorunlarının olması, pek çok çalma tekniklerinin Batı müziğinde olduğu gibi eserlerde belirli müzik sembolleriyle belirtilmemesi) gibi sorunlar çerçevesinde odaklanmıştır. Ancak bu sorunların günümüzde çok nadir saz eserleri besteleyen besteciler tarafından ele alındığı yazılan eserlerden anlaşılmaktadır.

3. Sonuç

Şüphesiz saz müziğimiz denince ilk akla gelen fasıl müziğimizdir ve sanatsal olarak yüksek bir seviyeye sahiptir. Sözlü eserler yanında da özellikle günümüzde çalgılar içinde eserler yazıldığı görülmektedir. Eskiden saz musikisi formları saz semaisi ve peşrevlerdi günümüzde ise daha serbest tarzda bestelenen “saz eseri” adı altında illa da 10/8'lik (aksak semai) ya da 3/4'lük semai) usulü gözetilmeksizin özgün eserler de yazılmaktadır. En belirgin örnekleri Göksel Baktagir'in saz eserlerinde görülmektedir. Çok çeşitli sazlarımız olmasına rağmen saz müziğimiz söz müziğimizin gerisinde kalmıştır. Bunun nedeni saz eserlerinin çalgının teknik özelliklerine göre değil de insan sesine göre bestelenmiş olmasıdır. Yine bu olaya dinleyici tarafından bakarsak; müzikle hiç alakası olmayana saz eserleri hiçbir anlam vermez, hâlbuki musikimizde saz eserlerinin çok önemli bir yeri vardır. Çoğu saz eserimiz sanatsal açıdan çok değerlidir.

Bugün artık virtüozite kavramının ortaya çıkması, sazların da sınırlarını zorlayan eserlerin yazılmasını doğurmuştur. Son dönemlerde H. Sadettin AREL, Ferit ALNAR, Mesut CEMİL, Reşat AYSU, Sedat ÖZTOPRAK, Göksel BAKTAGIR v.d. ile bu durum bir nebze değişmiştir. Eskiden üretilmiş saz eserlerinin hane sayısının bugünkünden fazla olması, ya da Gazi GİRAYHAN ve KANTEMİROĞLU gibi bestecilerin yalnızca saz eseri bestelemeleri, aslında saz müziğine verilen değeri göstermez mi? diye bir soru aklımıza getirebilir; ama bu iki önemli soru sanırım istisna teşkil eder.

Bu kadar çok sorunu içerisinde barındırmasına rağmen saz müziğimizin Türk Musikisi içerisindeki yeri ve önemi de tartışılmazdır. Bir fasıla başlarken icra edilen peşrev koroya yol gösterir, arada yapılan taksim de koroyu dinlendirir ya da başka bir makama hazırlar. Ve faslın sonunda artık bitti dedirten yapı olarak batının Rondo'suna benzeyen saz semaisi, Türk Musikisi'nde bir sazın bütün teknik ve virtüozite özelliklerini yansıtır, yine özgün tarzda yazılmış ve "saz eseri" diye adlandırılan saz musikimizin bu özgün yapısından yoksun bir Türk Musikisi düşünülemez.

Müzik bireysel olduğu kadar toplumsal olarak ta önemlidir. Bilinçli olarak bestelenen saz musikisi formundaki herhangi bir eseri yazmanın (bestelemenin) yeterli olmayacağı çağımızda, yazılan eserlerin farklı toplumlara hitap edebilmesi; saz eserleri konusunda eğitim görmüş, kültürlü toplumların olmasına bağlıdır.

Kaynakça

1. ALTUĞ, Nevzat (1988), *Birinci Müzik Kongresi Bildirileri*" Kültür ve Turizm Bakanlığı, Güzel sanatlar Genel Müdürlüğü, 14-18 Haziran 1988, s.279, Evren ofset, Ankara
2. AREL, H.Saadettin (1951), "Türk Musikisinde Saz Eserlerine verilen İsimler" *Musiki Mecmuası*,(1951), İstanbul, No. 44, s. 3-5
3. BARUT, Zeynep (2003), *Türk Müziğinde Esnerümantal İcra-Yorum*,[Bildiri] Cumhuriyetin 80. Yılında Müzik Sempozyumu, 30-31 Ekim 2003, ss. 341-344, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
4. BEHAR, Cem (2009), *Saz ve Söz*, Erişim Tarihi: 23.04.2009.
5. GÜNEY, Ali (2006), T.S.M. Saz Eserleri-1, Ankara: Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları. <http://arsiv.zaman.com.tr/2000/08/04/yazarlar/CemBEHAR.htm>
6. ÖZALP, Mehmet Nazmi (1986), *Türk Musikisi Tarihi, Derleme*, 1. Cilt, Ankara: Müzik Dairesi Başkanlığı Basılı Yayınlar Müd.
7. ÖZTUNA, Yılmaz (1990), *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, 2. Cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.Erişim Tarihi: 11.05.2009 <http://www.turkishmusicportal.org/article.php?id=4&lang2=tr>
8. TORUN, Mutlu (2009), Makaleler, Türk Müziğinin Gelişimi Üzerine Birkaç Fikir, Erişim